

Exclusivitate

Autorul...

Înainte de a începe lucrul mă întrebam cât de bine sunt cunoscuți corifeii istoriografiei noastre cititorului străin. Suficient de bine, mi-am zis eu, dacă opera lor a văzut lumina tiparului și într-o limbă de circulație internațională.

Cu aceeași ocazie, mă întrebam ce știm și noi, românii, despre specialiștii cu renume din Europa de Est, a căror activitate publică și moștenire istoriografică au avut tangențe cu istoria noastră națională; cum ar fi, de exemplu, cazul istoricului și omului politic

ucrainean Mihail Hrușevski. Trebuie să recunosc că am eșuat în tentativa de a găsi o lucrare, în limba română, care să-i trateze destinul și opera.

MIHAIL HRUȘEVSKI

EDUARD BAIDAUŠ,
University of Alberta, Edmonton, Canada

Îl citești pe Iorga sau pe Xenopol atunci când vrei să pătrunzi în esența istoriei românești. Opera lor poate fi, pe bună dreptate, considerată un pilon al ființei naționale. Și, totuși, dacă ai intenții serioase să cunoști trecutul propriului popor, este necesar să vezi și ce au scris vecinii.

Printre contribuțiile istoriografiei est-europene se înscrie și creația istoricului ucrainean Mihail Hrușevski. El este considerat, de către ucraineni, a fi atât părintele istoriei Ucrainei, cât și unul dintre principalii făuritori ai statalității ucrainene moderne.

La 28 de ani, preda la Universitate

Născut în familia unui proeminent pedagog și popular autor de manuale, Serghei Hrușevski,

tânărul Mihail (1866-1934) a urmat studiile elementare în Georgia, iar pe cele universitare, la Kiev. Încă din vremea când era elev la gimnaziul din Tbilisi, viitorul istoric a fost profund impresionat de etnografia, istoria și literatura ucraineană. Ulterior, când s-a decis să-și continue studiile, tatăl, susținându-i intenția, i-a cerut să nu se lase implicat în activități anti-guvernamentale. Domnia țarului Alexandru al II-lea Romanov (1818-1881), deși a fost una reformatoare (un exemplu, în acest sens, fiind decizia de desființare a șerbiei, din 1861), a rămas în istorie mai mult ca una represivă, direcționată, în mod special, împotriva oricărei mișcări de emancipare națională. Atât în activitatea revoluționară, cât și în realizarea actelor de terorism politic au fost implicați cunoscuți studenți, printre care și Dmitrii Ulianov, fratele viitorului lider bolșevic V.I. Lenin.

La Universitatea din Kiev, deschisă în 1834, Mihail Hrușevski a urmat Facultatea de Istorie și Filologie, specializându-se în istorie medie și modernă. Unul dintre profesorii preferați a fost fondatorul școlii ucrainene de documentaristică, Vladimir Antonovici (1834-1908), care a inițiat și primele cercetări ale istoriei cazacilor zaporojeni, analize dezvoltate ulterior de Hrușevski.

Teza *Castelele suveranilor din Sudul Rutheniei în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, apărută ca studiu aparte în 1890, a fost prima contribuție științifică a lui Hrușevski. În anul 1894, an de absolvire a instituției, a fost publicată și lucrarea *Starostatul districtului Bar*. Concomitent, a scos și două volume de documente, *Acte ale starostatului de Bar*.

În secolul al XIX-lea, ucrainenii, ca și polonezii, au trăit în cadrul celor două imperii: Habsburgic și Rus. Regretabilul conflict polono-rutean din Galiția a condus, în cele din urmă, la unele concesii acordate părții ucrainene. Astfel, către mijlocul anilor '90 ai secolului al XIX-lea, austrieicii au îngăduit crearea, la Universitatea din Lvov, a catedrei de Istorie Universală, cu specializarea în Istoria Europei de Est, unde cursul de Istorie a Ucrainei urma să fie predat în limba ucraineană. Noua subdiviziune creată a fost, de fapt, specializată în Istoria Ucrainei, iar persoana invitată să preia cursul a fost profesorul Antonovici. Refuzând oferta, acesta l-a recomandat pe Hrușevski, proaspăt absolvent al Universității din Kiev, unul dintre

Taras Șevcenko

cei mai promițători discipoli.

Sosirea lui Mihail Hrușevski la Lvov, în 1894, unde a activat până la declanșarea primei conflagrații mondiale, nu a însemnat doar o schimbare radicală intervenită în viața tânărului de 28 de ani. Ea a marcat începutul unei noi perioade în dezvoltarea științei ucrainene.

Istorică a rămas lecția de inaugurare a profesorului Hrușevski, din 30 septembrie 1894. Mesajul nu a reprezentat altceva decât un sincer apel și un îndemn profesional de a studia trecutul propriului popor. Câțiva ani mai târziu, textele prelegerilor au stat la baza studiului monografic

Istoria Ucrainei-Rusi, lucrare ce l-a transformat pe autor într-o figură centrală în istoriografia ucraineană.

Președintele Radei Centrale

Pe parcursul celor 20 de ani cât s-a aflat la Lvov, Mihail Hrușevski a ținut cursuri, a publicat articole și studii monografice, organizând viața cultural-științifică a galițienilor. De asemenea, a prezidat Societatea Științifică Ucraineană, ce purta numele marelui poet, scriitor și pictor ucrainean Taras Șevcenko (1814-1861), care a avut un impact con-

siderabil asupra formării unei noi generații de intelectuali ucraineni. În viziunea lui Șevcenko, identitățile naționale ale ucrainenilor, rușilor și polonezilor se excludeau reciproc, fiind fundamental ostile.

Prima revoluție rusă a avut, inițial, un impact benefic

Czacii zaporojeni, așa cum i-a văzut pictorul rus Repin

pentru mișcarea de eliberare națională a popoarelor din Imperiul Rus, inclusiv pentru români și ucraineni. Cu puțin timp înainte de revoluție, noul ministru de Interne al Rusiei, Petr Sviatopolk-Mirskii, a acceptat (adevărat, la presiunea protestelor lui Mihail Hrușevski), importarea *Istoriei Ucrainei-Rusi* din Austro-Ungaria, în Imperiul Rus.

Așadar, noua conjunctură politică l-a determinat pe profesorul Hrușevski să reconsidere eventualitatea revenirii acasă. Planul părea să fie realizabil abia către anul 1908, când Universitatea din Kiev anunțase un concurs pentru postul de profesor de istorie a Rusiei. Hrușevski nu a fost singurul candidat, rival fiindu-i istoricul, de origine basarabeană, Vladimir Savva (n. 1865). Deși Mihail Hrușevski a avut numeroși susținători, a fost preferat Savva, determinante fiind și considerentele politice. Probabil, ultimul putea să se dovedească mai loial regimului, neavând acea *experiență galițiană*, care, doar două decenii mai târziu, a fost „calificată” drept „naționalist-burgheză”, iar posesorul ei, „dușman al poporului”.

Spre deosebire de Savva, Hrușevski era privit de cercurile șovine ruse și rusofile ca fiind „ucrainofil”, arhitect al „separatismului mazepist” (de la hatmanul Ivan Mazepa, considerat, atât de istoriografia țaristă, cât și de cea sovietică, un trădător de țară). Pentru el, „nu era loc la Universitatea din Kiev”. Orașul,

Mihail Hrușevski în bibliotecă

„Jeagăn al Rusiei”, „nu a fost niciodată și nici nu putea deveni un centru al autonomiei ucrainene” – cum afirma unul dintre adversarii săi. În pofida eșecului înregistrat, Mihail Hrușevski și-a continuat cercetările. Dovadă a recunoașterii științifice a fost alegerea, în 1910, ca membru-corespondent al Academiei imperiale. Stabilit la Kiev, a fondat Societatea Științifică Ucraineană, a cărei menire era să joace același rol pe care îl avea Societatea Științifică „Șevcenko”, din Lvov. A fost creată, astfel, o legătură academică între cele două Ucraine – cea austriacă și cea rusă. Totodată, asumându-și responsabilitatea pentru editarea *Analelor*, la Kiev și Lvov,

Hrușevski își găsea timp și pentru deplasări de documentare la Sankt-Petersburg.

Începutul Primului Război Mondial l-a găsit în Galiția austriacă. Situația nu era una dintre cele mai bune. Rusia, membră a Antantei, era adversara Triplei Alianțe. Era primejdios să rămână în Lvov; dar să se întoarcă în Rusia țaristă nu era mai puțin riscant. Considerând că rămânerea pe teritoriul statului inamic putea fi exploatată de autoritățile ruse în detrimentul mișcării naționale

ucrainene, Hrușevski a decis să revină la Kiev.

Întors „acasă”, suspectat de spionaj în favoarea dușmanului, a fost imediat arestat și trimis în Siberia. Numai grație intervenției prietenilor din cadrul Academiei de Științe a Rusiei, Hrușevski a fost transferat, mai

Universitatea din Lvov

întâi, la Simbirsk, apoi, la Kazan, iar, de acolo, peste doi ani, în 1916, la Moscova. În viitoarea metropolă a statului sovietic, savantul a stat sub stricta supraveghere a poliției, până la colapsul imperiului. Revoluția din Februarie 1917 și abdicarea țarului Nicolae al II-lea (1894-1917) l-au readus la Kiev, unde a activat în calitate de președinte al Radei Centrale Ucrainene (parlamentul ucrainean dintre anii 1917-1918).

La Kiev

Cariera de înalt demnitar nu a fost de lungă durată. Nu există însă nici un dubiu că Hrușevski și-a dorit să realizeze cât mai mult posibil pentru națiunea ucraineană, care încerca să facă primii pași spre independența față de Rusia. Dar conjunctura politică, hotărârile Conferinței de Pace de la Paris (1919), alături de alte evenimente politico-militare, nu au fost favorabile creării și recunoașterii unui nou stat în Europa Răsăriteană.

Intervenția germanilor, pe care însuși președintele Hrușevski i-a chemat în ajutor, pentru a opri bolșevizarea Ucrainei, a condus spre lovitura de stat, organizată de generalul Pavel Skoropadski (1873-1945). Ultimul, cu toate că a avut susținerea germană, a pierdut, rapid, puterea, în favoarea lui Simion Petliura – unul dintre foștii colegi ai lui Mihail Hrușevski, din timpul editării, la Kiev, a ziarului *Rada* (Sfatul). Dar nici guvernarea lui Pe-

Simion Petliura...

liura nu a fost de durată. În vâltoarea luptelor purtate între Rusia Sovietică și Polonia, soarta Ucrainei a fost în cele din urmă hotărâtă la Riga, în 1921. Tratatul a condus la împărțirea acesteia între polonezi și ruși. Poloniei i-au revenit patru milioane de ucraineni, două milioane de evrei și un milion de belaruși.

Complicatele împrejurări l-au forțat pe marele istoric să ia calea exilului politic.

Mihail Hrușevski a petrecut următorii cinci ani (1919-1924), în mare parte, în Austria. Stabilizat în apropiere de Viena, unde-și găsiseră azil

mai mulți refugiați ucraineni, și-a continuat activitatea publică și științifică. În tot acel răstimp, istoricul a organizat viața intelectuală a diasporei, fapt apreciat de ucrainenii stabiliți în Europa Centrală. Cea mai mare realizare a rămas publicarea, în 1922, la Lvov, a trei (dintre cele cinci) volume ale *Istoriei Literaturii Ucrainene*. Conștientizând însă că Lvovul de sub administrația poloneză nu mai era cel de odinioară, Hrușevski a început să se gândească unde să-și stabilească reședința definitivă: în Austria, în Cehoslovacia sau... în Ucraina Sovietică? Ultimele două opțiuni au fost mai atractive. Din Viena fusese transferată,

la Praga, Universitatea Liberă Ucraineană, instituție susținută de președintele Thomas Masaryk. Acolo i s-a propus un post. La rândul lor, autoritățile sovietice i-au garantat inviolabilitatea și i-au oferit șansa unei activități universitare și de organizare a științei,

... și aici, în centrul imaginii, alături de Mihail Hrușevski, la proclamarea Radei

în cadrul Academiei Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene.

Exilat, operat, decedat

Foarte mulți nu au înțeles sau poate nu și-au dorit să înțeleagă decizia lui Hrușevski de a se întoarce la Kiev. Nici pentru el nu a fost o decizie prea ușor de luat. Cercurile emigrației politice ucrainene nu i-au salutat gestul, considerându-l o lovitură pentru cauza dobândirii independenței de stat. Conștient de faptul că fără arhivele și bibliotecile din U.R.S.S. nu poate încheia cu succes cele două lucrări fundamentale – *Istoria Ucrainei-Rusi și Istoria Literaturii Ucrainene* –, a acceptat ademenitoarele promisiuni ale guvernului de la Harkov.

Stabilit la Kiev, savantul a profesat la Universitate și s-a angajat în organizarea activității științifice din cadrul Academiei. Înconjurat de o tânără și promițătoare pleiadă de cercetători, Hrușevski a revigorat *Analele* și a lansat o serie nouă de publicații. Totul părea a se înscrie sub auspicii favorabile. La scurt timp, și-a dat însă seama că era o aparență...

Inițial, sovieticii au fost interesați de Hrușevski și de promovarea proiectelor lui. Reprezentând „școala veche”, el nu a vrut să susțină ideile istoricilor marxști (nici măcar nu utiliza periodizarea marxistă a istoriei), iar propriile cercetări neglijau „standardele” impuse de știința sovietică.

Deceniile trei și patru au condus spre lansarea unei campanii anti-Hrușevski, dirijată de la Kremlin, chiar de către Stalin. Declanșarea, la Kiev, la începutul anilor '30 ai secolului al XX-lea, a luptei împotriva „naționalismului burghezo-ucrainean” a făcut ca

Mihail Hrușevski să plece la Moscova. Savantul credea că poate găsi atât adăpost, cât și susținere. S-a înșelat și de data asta!

În linii mari, s-a repetat situația din 1914. Atunci, după revenirea din Galiția, se trezise arestat și exilat de autoritățile țariste, în Siberia, pentru spionaj în favoarea Austro-Ungariei. La scurgerea a circa două decenii, tot rușii, dar de astă dată de o altă culoare politică, îl arestau la Moscova (martie 1931), expulzându-l la Kiev, iar apoi, din nou, la Moscova.

Odată cu exilarea sa, a încetat și activitatea Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Ucrainei, iar proiectele de cercetare au fost închise. Deși și-a continuat cercetările la Moscova, publicându-și materialele în reviste de specialitate rusești, devenise clar că istoricul a căzut în dizgrație. Izolat, intimidat și persecutat, trebuia să reziste atât presiunilor venite din partea funcționarilor de stat și de partid, cât și atacurilor, neîncetate, din partea colegilor istorici. În viziunea lor, el era un „demon ideologic”, un „național-fascist”. În cele din urmă, extenuat și stresat, Hrușevski s-a stins din viață la Kislovodsk, în regiunea Stavropol (Caucazul de Nord), în anul 1934, în urma unei intervenții chirurgicale. Moartea este acoperită de mister, căci nu a fost primul care și-a pierdut viața, în condiții suspecte, în urma unei operații medicale. Câțiva ani înainte (1925), Mihail Frunze (Frunză), fiul unui român basarabean, cunoscut comandant al Armatei Roșii, murise tot ca

urmare a unei operații chirurgicale.

Acesta deci a fost destinul istoricului și omului politic Mihail Hrușevski. Opera sa științifică și devotamentul pentru cauza națiunii sale i-au asigurat un loc veșnic în memoria poporului ucrainean. ■

Pavel Skoropadski, înconjurat de ofițerii săi